

УДК 355.01-049.65:271.4-732.3'74

DOI <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2022.17.4>

ЗАХИСТ БАТЬКІВЩИНИ У ВЧЕННІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Руслан П'ЯСТА

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: pyastaua@gmail.com

ORCID ID [0000-0001-7905-3719](https://orcid.org/0000-0001-7905-3719)

Володимир ЛУКАШЕВСЬКИЙ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна*

e-mail: lukashevskiy.ugcc.if@gmail.com

***Анотація.** Війна за своєю природою – аморальна. У той момент, коли вона «вривається» в мирне життя, населення та керівники держави мають право й зобов'язані захищатися, навіть застосовуючи силу зброї для знешкодження агресорів. Захист Батьківщини – це право та обов'язок кожного свідомого і відповідального уряду держави. Наші українські воїни, захищаючи невинне життя перед нападником, здійснюють свій святий громадянський обов'язок: стають на захист добра, істини й справедливості. Багато військових віддало своє життя за ці цінності. Під час військових дій Церква та людський розум наголошують на постійній дії морального закону. Навіть у зоні військових дій належить зберігати людські риси. У статті, на основі Офіційних документів Католицької Церкви, фахових матеріалів, інтерв'ю, здійснено морально–богословську оцінку воєнним діям у контексті захисту Батьківщини.*

***Ключові слова:** війна, захист, право, обов'язок, УГКЦ, синод, Церква, мир, енцикліка, звернення, військовий, обов'язок, армія, агресор, мораль.*

***Annotation.** Any war by its nature is immoral. At the moment when it is "invading" the peaceful life, the population and leaders of the state have the right and the obligation to defend themselves, even using force of arms to neutralize the aggressors. Defending the homeland is the right and duty of every conscious and responsible government.*

Our Ukrainian soldiers, defending innocent lives from the attacker, are doing their sacred civic duty: they stand up for goodness, truth and justice. Many soldiers gave their lives for these values. During the war the Church and the human mind emphasize the constant action of the moral law. Even in a war zone, human traits should be preserved. The article, based on the Official Documents of the Catholic Church, professional materials, interviews, made a moral and theological assessment of military action in the context of protection of the homeland.

Key words: *War, protection, law, duty, UGCC, Church, Synod, peace, Encyclical, Appeal, military, duty, army, aggressor, morality.*

Постановка проблеми. Сьогодні, в ХХІ ст., воєнні конфлікти та заворушення є чимось звичним. Фактично, кожного дня засобами масової інформації транслюються сюжети з різних куточків світу, які тепер мають назву «гарячі точки». Збройні конфлікти і війни – потужна світова проблема. Сотні тисяч людей в усьому світі щороку стають учасниками й очевидцями збройних конфліктів, роками живуть у зонах бойових дій або на територіях, що не контролюються законною владою, в обстановці боротьби і стресу.

Коли по ЗМІ людина чує про початок воєнних заворушень десь там, на іншому континенті, скажімо, чи в далекій країні, вона може відчутти легке обурення, висловити осудження, жаль, співчуття. Однак, коли війна стукає у двері вже її батьківщини, вона можливо й сама того не хотючи, вступає безпосередньо чи опосередковано у цю війну.

З середини квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів почали захоплювати адмінбудівлі та відділки міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську) в Україні розпочались події, які спершу несли антитерористичний настрій, а відтак переросли у справжню, повномасштабну війну. Щоправда, варто відзначити, що ці події ще далеко не всі визначали та називали «війною», позаяк її хід є нетиповим для класичного поняття війни. Не випадково військові дії на Донбасі ще називають «гібридною війною»¹⁹.

Впродовж вже вісьмох років буремні події на Донбасі набрали обертів та принесли численні жертви. Події призвели до економічного спустошення краю, соціально–психологічних та фізичних мирних жителів, а над усе – учасників протистоянь, екологічного спустошення регіону, дестабілізації території в усіх інших сферах суспільного життя. А близько 05:00 за київським часом 24 лютого 2022 р. президент РФ Володимир Путін оголосив про військову операцію нібито задля «демилітаризації та денацифікації України»; через кілька хвилин почалися ракетні удари по всій Україні, в тому числі поблизу Києва. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з Росії, Білорусі та тимчасово окупованого Росією Криму та Придністров'я (Молдова). Разом із Росією війну проти України веде й Білорусь, з прикордонних районів якої завдаються ракетні удари по території України²⁰. У такій ситуації виникає запитання, як наша Батьківщина має захищатися, дотримуючись християнських принципів.

© Руслан П'яста, Володимир Лукашевський, 2022

¹⁹ Гібридна війна – війна, основним інструментом якої є створення державою–агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які переважно досягаються звичайною війною. Експерти називають гібридну війну типом конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у ХХІ столітті // Джерело: Daniel T. Lasica. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory — School of Advanced Military Studies, 2009 [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a513663.pdf>. – С. 3–4.

²⁰ Російське вторгнення в Україну (2022) // [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на недостатній рівень вивченості цього питання на сьогоднішній день, настільними при написанні даної статті стали Офіційні документи Церкви, зокрема Катехизм Католицької Церкви, документи II Ватиканського Собору, Енцикліки Святіших Отців, Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!»²¹ Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року²², Звернення Синоду єпископів КГВА²³ до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.)²⁴, Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни (2020 р.)²⁵ та Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні (2022 р.)²⁶.

Крім того, опирались на серію Путівників²⁷, виданих Комісією УГКЦ у справах душпастирства охорони здоров'я, на виконання рішення Синоду Єпископів КГВА, який у своїх постановах²⁸ доручив розробити програму просвітництва, яка б допомагала людям усвідомлювати проблематику стресових подій в обставинах війни.

Особливо цінним є посібник для священників щодо душпастирства у кризових ситуаціях: «Середина темної ночі є початком нового дня», а саме 7 розділ у авторстві о. Ростислава Височана, який розглядає: «Етичний вимір військової професії та перспективи військового душпастирства». А також інтерв'ю о. Руслана П'ясти для газети Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ «Нова Зоря» - «Найгірше, коли йде війна за наші уми» – про загрозу вторгнення

²¹ Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!» // http://ugcc.ua/official/synod/ukraina_splivaie_krovyyu_71464.html.

²² Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року // <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batktivshchyny-2015-roku-165>.

²³ Києво-Галицького Верховного Архиепископства.

²⁴ Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.) // http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_do_svyashchenik%D1%96v_pro_dushpastirstvo_v_umovah_v%D1%96yni_72892.html.

²⁵ Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни. Його Ранами ми Зцілені...» (Іс. 53, 5) // <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-kgva-do-duhovenstva-ugkts-pro-ztsilennya-ran-viyny-3134/>.

²⁶ Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні // http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shogo_svyatoslava_z_privodu_pochatku_viyni_v_ukrani_95767.html.

²⁷ Циганенко Г., П'яста прот. Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. – Львів: «Видавництво», 2016. – 64 с. // <http://zdorovia.ugcc.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/VIJSKO-2.pdf>.

Циганенко Галина, П'яста о. Руслан, Дідик Наталія. Любити, жити і чекати. Путівник для родин військових, які перебувають у зоні бойових дій. – Львів: Колесо, 2018. – 144 с. // <http://zdorovia.ugcc.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/putivnyk.pdf>.

Циганенко Г., П'яста о. Р., Чмир А. Навіки живі в пам'яті. Путівник для сімей загиблих. – Львів: «Колесо», 2017. – 88 с. // <https://drive.google.com/file/d/18ygmKK-5fxJ3tsQSZKM0pfT5-49e6Wji/view>.

²⁸ Постанови Шістдесят сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства УГКЦ, 29-30 квітня 2015 р. // <http://zdorovia.ugcc.org.ua/postanovy-shistdesyat-somoji-sesiji-synodu-epyskopiv-kyjevo-halytskoho-verhovnoho-arhyjepyskopstva-uhkts-29-30-kvitnya-2015-r/>.

ворога в Україну²⁹ та о. Ростислава Височана для журналу «Християнин і світ» - «Християнин на війні»³⁰.

Метою статті є аналіз вчення Католицької Церкви, її морально-богословської оцінки воєнним діям у контексті захисту Батьківщини.

Виклад основного матеріалу

Біблійний погляд

У книгах Старого Завіту можемо зустріти такий термін, як «священна війна», тобто війна, яку веде Бог проти грішних народів і людей, що не є з Ним у союзі. Книга Чисел подає згадку про захист свого рідного краю, і цей захист є благословенний Богом: Бог обіцяє допомагати народові, який захищає себе (див. Чис. 9, 10). Ці слова, до речі, можна адаптувати до сьогоднішнього захисту українцями своєї Батьківщини від країни-агресора.

Щодо «священної війни», то діяло правило духовного очищення перед початком бою, коли воїни мали пройти певну духовну підготовку. У Книзі Чисел читаємо, що після того, як вони поверталися з бою, мушили також очиститися (Чис. 31, 19), бо заплямовувалися, осквернили свою культову чистоту після вбивства. Навіть цар Давид, що як воїн пролив багато крові, не смів будувати храм Господній (I Хр. 28, 3). Старий Завіт не засуджує війну як явище, але й не заперечує її жорстокості.

У Новому Завіті не заперечується військова служба, понад 20 разів ми знаходимо згадки про військових, зокрібно про сотника. Крім воїнів, які бичували та розпинали Христа, інші є позитивними. Біблійні автори подають їх як приклади. Першим, хто після смерті Ісуса на хресті визнав, що Ісус – це Син Божий, був римський сотник (Мт. 27, 54). Першим язичником, тобто не юдеєм, який увірував у Господа Ісуса Христа як свого Спасителя і охрестився, був сотник Корнилій (Ді. 10)³¹.

Мир – є ключовим закликом Церкви

Перші слова, які сказав наш Божественний Спаситель Ісус Христос після свого торжественного воскресіння до своїх учнів – «Мир вам!» (Лк. 24:36). Ці слова є наче Його заповітом до усіх нас, хто називає себе християнином. Ідеалом нашого християнського життя у світі та спільноті є мир – особлива душевна настанова, яка полягає в гармонійному й належному стосунку особи до Бога, до самої себе, до інших людей та до всього творіння. Мир є одним з ключових закликів Христової Благовісті: «Мир залишаю вам, мій мир даю вам» (Ів. 14:27). Тому завданням Церкви в усі часи було і повинно бути плекати та зберігати цей

²⁹ П'яста о. Р. Найгірше, коли йде війна за наші уми» – про загрозу вторгнення // <http://www.ifaiz.edu.ua/novyny/936-naihirshe-koly-ide-viina-za-nashi-umy-otets-ruslan-piasta-pro-zahrozu-vtorhnennia.html> (Дата консультації 25.02.2022 р.).

³⁰ Височан о. Р. Християнин на війні. «Журнал Християнин і світ» // <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyjany-na-vijni> (Дата консультації 25.02.2022 р.).

³¹ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях. Посібник для священників. — Львів: Колесо, 2020. – С. 114-117.

мир, розвиваючи та поширюючи християнські ідеали любові по всьому світі, бо ж саме по цій любові, за словами Христа, світ пізнає, що ми є Його учнями (Ів. 13:35).

Мир як настанова серця і спосіб людського співжиття є Божим задумом від початку. Християни покликані плекати мир і любов на всіх рівнях спільнотного життя: міжособистісному, родинному, громадському, внутрішньополітичному і міжнародному: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться» (Мт. 5:9). Щоби бути миротворцем, потрібно мати сильний та сформований характер, здатний панувати над собою. Миром втішалися наші прародичі в раю. Однак з гріхопадінням, яке стало плодом невдячності Богові за дар існування, люди втрачають мир як непорушну та очевидну дійсність. Наслідком гріхопадіння стає егоїзм, егоцентризм та пов'язана з цим схильність трактувати іншу людину вже не як рівну за гідністю особу, а як засіб для самореалізації (виникнення сорому і першого одягу яскраво засвідчує цю схильність (Бут. 3:7).), що потягло за собою виникнення всіх інших пороків. Каїн вбиває із заздрощів (див. Бут. 4:3-16), а Ламех – з помсти (див. Бут. 4:23). Напад, насильство і вбивство входять в людську історію (див. Бут. 6:11), природне розуміння гідності людини і недоторканності людського життя затьмарюється настільки, що Бог змушений дати людині виразну заповідь: «Не вбивай!» (Вих. 20:13).

Через те, що гріх Каїна увійшов у світ, виникла потреба від нього захищатися. Потреба захисту себе чи іншої людини від нападу та насильства впливає з цінності людського життя та людської гідності. Захищаючи себе чи інших, ми не дозволяємо гріхові насильства чи вбивства здійснитися у світі, а нападників – порушити заповідь: «Не вбивай!». Особливий обов'язок захисту маємо по відношенню до слабких і беззахисних, а також до осіб, пов'язаних з нами кровною спорідненістю³².

Другий Ватиканський Собор в декреті «Про місійну діяльність Церкви» наголошує: «ганебним є все, що спрямоване проти життя: всякого роду вбивства, геноциди, аборти, евтаназія та навіть добровільне самогубство; все, що порушує цілісність людської особи: калічення, тілесні чи моральні катування, спроби поневолити сам дух людини; все, що ображає людську гідність: нелюдські умови життя, свавільні ув'язнення, депортації, рабство, проституція, торгівля жінками та підлітками, а також ганебні умови праці, коли до робітників ставляться, як до звичайного інструменту наживи, а не як до вільних і відповідальних осіб. Все це й подібне до цього є справді ганебним, тому що отруює людську цивілізацію; воно ганьбить скорше тих, хто так чинить, ніж тих, хто терпить несправедливість, і є найвищою мірою зневаження Творця»³³.

У Дупастирській Конституції «Радість і Надія» II Ватиканський Собор навчає: «оскільки кожна війна приносить горе і несправедливість, Церква

³² Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. – Християнин і світ. – [Електронний ресурс] / Павло Гусак. – режим доступу до сторінки: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozahyst>.

³³ Декрет про місійну діяльність Церкви «Ad gentes» (7 грудня 1965) // Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. Коментарі /пер. з лат./ Український католицький університет. – Львів : Свічадо, 2014, — Ч. 23.

наполегливо заохочує кожного молитися і діяти, щоб Божа Доброта звільнила нас від стародавнього рабства війни»³⁴ і додає: «доки існуватиме небезпека війни і не буде компетентної міжнародної влади, наділеної достатніми силами, доти не можна відмовити урядам, після вичерпання всіх можливостей мирного врегулювання, права на законний захист»³⁵.

Катехизм Католицької Церкви, виданий після II Ватиканського Собору, навчає, що треба прискіпливо визначити точні умови законного захисту за допомогою військової сили. Серйозність такого рішення підпорядковує його суворим умовам моральної законності³⁶. Далі, у розділі «Захист миру», Катехизм надає публічній владі право та обов'язок накладати на громадян зобов'язання, необхідні для національного захисту³⁷. А II Ватиканський Собор у конституції «Радість і надія» додає: «ті, хто присвячує себе служінню батьківщині військовою службою, є слугами безпеки і свободи народів. Якщо вони вірно виконують свій обов'язок, вони насправді сприяють загальному добру і підтриманню миру»³⁸.

Захищаючи права мирного населення в часі воєнних дій, Катехизм заохочує поважати й гуманно поводитися з мирним населенням, із пораненими солдатами та полоненими. Завершує ж Катехизм Католицької Церкви розділ «Захист миру» словами: «несправедливості, надмірні нерівності економічного та суспільного розвитку, заздрість, підозрілість і гордість, які лютують між людьми і народами, безперервно загрожують мирові і спричиняють війни, Усе, що робиться для подолання цього безладдя, сприяє будуванню миру та уникненню війни»³⁹. З огляду на гріховність людей, їм завжди загрожує небезпека війни і загрожуватиме аж до повернення Христа.

Вчення Святіших Отців

Мабуть, найдоцільнішим вченням Учительського Уряду Церкви щодо збереження миру та уникнення війни є Енцикліка Святішого Архієрея Івана XXIII «Мир на землі». Це остання енцикліка папи Римського Івана XXIII, присвячена правам та обов'язкам людини, взаєминам цивільної влади і суспільства, мирного співіснування держав і взагалі проблем світу, також відома як Послання світу папи Івана XXIII. Якщо врахувати час, коли був написаний документ, 1963 рік, побачимо, що саме в цей час особливо гостро розвивались події т. зв. «Холодної війни»⁴⁰, тому не випадково, що дуже багато дослідників

³⁴ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія” – „Gaudium et spes” (7.12.1965) // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 1996. – Ч. 81.

³⁵ Там само. – Ч. 79.

³⁶ Катехизм Католицької Церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002. – Ч. 2309.

³⁷ Катехизм Католицької Церкви..... – Ч. 2310.

³⁸ Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія”..... – Ч. 79.

³⁹ Катехизм Католицької Церкви..... – Ч. 2317.

⁴⁰ Холодна війна — глобальна геополітична, економічна та ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, та США, країнами Західної Європи і їх союзниками — з іншого, що тривала з середини 1940-х до початку 1990-х років, призвела до розпаду СРСР та переросла в сучасне протистояння між Росією та Заходом.

вважають, що саме це послання світу папи, стало одним з вирішальних факторів та не допустило до використання ядерної зброї суперниками.

Енцикліка «Мир на землі», папи Івана XXIII містить 5 розділів: «Порядок серед людей», «Відносини між людьми і громадської владою всередині держави», «Відносини між державами», «Відносини людей і держав зі світовим співтовариством» та «Батьківська заохота». Властиво, в III частині Енцикліки, папа висвітлює доктрину Католицької Церкви щодо війни, а радше – щодо прагнення миру. Тут констатується найбільш очевидна правда того часу про необхідність виключно мирного розвитку подій суперництва між державами, які втягнуті в протистояння «Холодної війни». Енцикліка відзначає, що між людьми все більшого поширення набуває переконання про неможливість вирішення спорів між народами за допомогою зброї і необхідності вирішувати такі питання тільки шляхом переговорів; що думка про війну як засіб вирішення міждержавних суперечок в атомну епоху, коли вживання атомної зброї принесло б величезні руйнування і безмірні страждання, повинна бути виключена; що, на жаль, страх змушує людей марнувати нечувані кошти на новітнє озброєння; однак, можна сподіватися на краще усвідомлення людьми їхнього, вкоріненого десь глибоко в нутрі, братерства при зустрічах і переговорах відповідальних керівників народів; що люди, відклавши страх, повинні перейнятися любов'ю, яка виразиться «в лояльному різнобічному співробітництві, що несе з собою багато блага»⁴¹.

Заклики до миру та утримання від війни знаходимо у вченні багатьох Вселенських Архиєреїв. Зокрема, Блаженний папа Павло VI у своєму посланні з нагоди Всесвітнього дня миру під назвою: «Ні насильству, так миру», чітко окреслює дефініцію миру, дає відповідь на питання: чому немає миру в наш час? Також розглядає аспекти досягнення миру в модерному світі та, зокрема, зазначає, що цілий світ є у стані перемир'я: «свідомість світу шокована через припущення того, що наш мир є лише перемир'ям і несподівано може вибухнути неконтрольований конфлікт»⁴².

Чи не найбільший доробок у справу поширення та пропагування миру вніс св. папа Іван Павло II, який свого часу сказав: «я належу до того покоління, яке пережило Другу світову війну і вижило. Тому на мені лежить обов'язок сказати всім молодим, тим, які молодші за мене, які не мали цього досвіду: Нехай ніколи більше не буде війни! Ми повинні зробити все можливе для цього! Ми добре знаємо, що мир будь-якою ціною неможливий. Але всі знаємо, наскільки великою є ця відповідальність»⁴³. У трьох «соціальних» енцикліках св. Івана Павла II «З праці своєї», «Сотий рік» та «Турбота про соціальні речі», можемо

⁴¹ Іван XXIII. «Pacem in Terris» — Львів: Свічадо, 2008. — Ч. 67.

⁴² Від слів про мир – до переконання у мирі. Послання Святішого Отця Павла VI з нагоди всесвітнього дня миру 1 січня 1978 року // Ні насильству, так миру. – Католицький Оглядач – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://catholicnews.org.ua/blazhenniy-papa-pavlo-vi-ni-nasilstvu-tak-miru> (Дата консультації 25.02.2022 р.).

⁴³ Проповідь Івана Павла II під час молитви «Ангел Господній», 16 березня 2003 р. – Радіо Ватикану – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

простежити зв'язок між миром, гідністю та фундаментальними правами людини, свободою народів, співпрацею між державами, законністю та діяльністю міжнародних інституцій. Основуючись на правах людини, починаючи від права на життя, яке слід забезпечити протягом всього його природного звершення, вибір на користь миру, на думку папи Івана Павла II, є необхідним вибором, але, насамперед, можливим, оскільки сьогодні існують дійсні альтернативи війні, якими є пошана до міжнародного права, центральним ядром якого є Хартія Націй та Загальна Декларація прав людини. Важливу роль також відіграють різні континентальні організації та регіональні об'єднання держав, покликані сприяти співпраці⁴⁴.

В свою чергу, наступник цього святого папи, Святіший Отець Венедикт XVI, фактично в кожній своїй Енцикліці, а їх як відомо за 5 років було три, безпосередньо або ж опосередковано звертається до проблематики збереження миру між людьми. Зокрема, в Енцикліці «Любов в істині», опублікованій в останній рік його понтифікату, Петровий намісник пише: «правдою є те, що будівництво миру вимагає постійного підтримування дипломатичних контактів, економічного і технологічного обміну, культурних зустрічей, угод про спільні проекти, а також прийняття спільних зобов'язань, щоб запобігти загрозам типу воєнного конфлікту і викоренити в основі причини тероризму. Однак, щоб ці зусилля принесли тривалі плоди, необхідно, щоб вони спиралися на цінності, вкорінені у правді життя»⁴⁵.

Сьогоднішній понтифік Франциск приділяє проблематиці воєнних дій чимало уваги, зважаючи на те, скільки їх сьогодні по всьому світі, в тому числі і в Україні. Папа старається за будь-якої нагоди пропагувати мир та мирне врегулювання збройних конфліктів в Україні, Іраку та інших «гарячих» точках світу. Звертаючись до більш як 500 різних релігійних лідерів, на конференції в Асиджі, папа сказав: «Ми прагнемо миру. Ми прагнемо свідчити про мир, і в першу чергу ми потребуємо молитви про мир, тому що мир – це дар Божий, і ми покликані його просити, приймати і піклуватись про нього день за днем з Божою поміччю»⁴⁶. Починаючи від папи Івана Павла II, кожного року, 1 січня, Вселенський Архиєрей пише так звані послання миру, в якому закликає громадськість призадуматись над власним життям у перспективі світового співтовариства, де кожен є відповідальний за всіх. Так, з нагоди XLVII Всесвітнього дня миру, у 2013 р., папа Франциск писав: «братерство – це важливий вимір людини, яка є частиною складної системи відносин, тобто істотою соціальною. Глибоке усвідомлення цієї соціальності допомагає нам бачити в інших людях наших істинних сестер і братів та поводитися з ними відповідно; без братерства неможливо творити справедливе суспільство, в якому

⁴⁴ Іван XXIII та Іван Павло II – Папи миру. – Радіо Ватикану за 9 квітня 2014 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁴⁵ Бенедикт XVI. «Любов у правді» // «Caritas in veritate». – Львів: Місіонер, 2010. – Ч. 71.

⁴⁶ Проповідь Папи Франциска на міжнародній і міжрелігійній конференції «Прагнення миру: релігії та культури в діалозі». – Радіо Ватикану, від 21 вересня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://ru.radiovaticana.va/news/2016/09/21/> (Дата консультації 25.02.2020 р.).

панував би міцний і довготривалий мир»⁴⁷. Глибокими є слова папи і в наступних посланнях, з яких слідує, що він не бажає говорити про війну, але прагне, щоб був почутий його заклик про мир: «перший ворог миру — це людська байдужість до ближніх, яка, своєю чергою, є наслідком байдужості до Бога»⁴⁸. А в часі прийому у себе президента Венесуели Ніколаса Мадуро, Глава Католицької Церкви сказав: «насильство ніколи не принесе миру і добробуту країні, тому що воно завжди, і виключно, породжує нове насильство»⁴⁹.

Актуальне вчення Української Греко-Католицької Церкви

Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», виданий в 2012 р., порушуючи питання захисту цілісності держави, говорить про чесноту патріотизму. Ми маємо право вибирати, але чеснота патріотизму впливає з четвертої Божої заповіді: «Шануй твого батька і матір твою, щоб довголітній був ти на землі, що Господь, Бог твій, дасть тобі» (Вих. 20, 12; Втор. 5, 16). Тому чеснота патріотизму - це любов до Батьківщини, любов до того, що твоє і рідне, і ми повинні плекати цю чесноту, вчити наших військових і всіх людей любити свою Батьківщину⁵⁰.

Катехизм УГКЦ, виступає за збереження цінності та гідності будь-якого життя та застерігає від військових дій, які є «злочином проти життя, бо приносить зі собою страждання і смерть, горе та несправедливість»⁵¹. Більше того, Катехизм виступає за збереження миру, ставлячи це завдання пріоритетним у людському житті: «збереження миру – обов'язок кожної людини, а зокрема християнина. Кожен покликаний до того, щоб зробити свій внесок у зміцнення та реалізацію миру через конкретні жести миру в сім'ях, на робочих місцях, у спільнотах, у громадському житті, у національних і міжнародних організаціях. Насамперед мир повинен запанувати в людському серці»⁵². В той же час, у випадку несправедливого нападу агресора, Катехизм УГКЦ дозволяє використання військової сили, яке «може бути допустиме лише в разі крайньої необхідності як засіб дозволеного самозахисту, а воїн-християнин є завжди захисником миру»⁵³. Українські захисники не є вбивцями, тому що мета їхнього служіння - не вбивати, а захищати свою землю, свій народ, сім'ї, захищати кожного з нас. Можна сказати, що, згідно з християнським світоглядом, воїни живуть заради інших, бо готові віддати своє життя за нас із вами. Це якраз та

⁴⁷ Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2013. – Наступник Святого Петра Папа Франциск [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://popefrancis.org.ua/?p=2432> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁴⁸ Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2015 [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2015/12/148400> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁴⁹ Папа: від ненависті та бажання помсти може звільнити героїзм прощення [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2014/04/113915> (Дата консультації 26.02.2022 р.).

⁵⁰ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях..... — С. 131.

⁵¹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. – Львів, 2011. – Ч. 989.

⁵² Там само. – Ч. 988.

⁵³ Там само. – Ч. 990.

любов, якої вчить нас Ісус Христос: «Немає іншої любові, як та, коли хтось віддає своє життя за інших» (Ів. 15. 13)⁵⁴.

Насправді, відповідно до вчення Католицької Церкви, ми ведемо «законну війну» - захисну. Ще святий папа Іван Павло II у своєму «Посланні про мир» писав, що ми маємо використовувати термін «законна війна», тому що назвати її справедливою важко. В кожного є власне поняття справедливості. Агресор теж буде обґрунтовувати справедливість свого нападу. Тож варто запитати, чи закон дозволяє йому вторгнутися до іншої країни? В такому випадку уряд отримує право захищатися. Наших військових варто називати захисниками. Оскільки ми маємо право захищати ту землю, яку дав нам Господь, при необхідності боронячи її навіть силовими методами. Смерть нападника лежить не на військовому, а на агресорі. Якщо він нападає, то має усвідомлювати, що його вчинок може призвести до смерті⁵⁵.

Моральна катехиза, видана Українською Греко-Католицькою Церквою, навчає, що бувають обставини, в яких вживання зброї для захисту від несправедливого агресора є не лише припустимим, а й єдино можливим (тому морально виправданим) засобом, щоб зупинити зло і не допустити поширення смертоносної для багатьох людей агресії. Тут варто нагадати умови законного захисту за допомогою військової сили. Отже, щоб застосування зброї проти несправедливого агресора було морально виправданим, потрібно водночас таких умов моральної законності ведення війни:

1. Якщо шкода, завдана агресором нації чи спільноті націй, є тривалою, важкою і безперечною;
2. Якщо всі інші засоби для подолання конфлікту виявилися неможливими або безуспішними;
3. Якщо обґрунтовані можливості успіху;
4. Якщо використання зброї не спричинить лихо і безладдя, важчі, ніж лихо, яке слід усунути⁵⁶.

Оцінювати ці умови моральної законності повинні ті, які несуть відповідальність за загальне добро (Катехизм Католицької Церкви, Ч. 2309). У цих випадках публічна влада має право та обов'язок накладати на громадян зобов'язання, необхідні для національного захисту. Військові, які служать для добробуту та миру Батьківщини є слугами безпеки і свободи народів. Якщо вони вірно виконують свій обов'язок, то насправді сприяють загальному добру і миру (Катехизм Католицької Церкви, Ч. 2310)⁵⁷.

⁵⁴ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях..... — С. 131.

⁵⁵ Височан Р. Християнин на війні // Журнал «Християнин і світ» - <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyjany-na-vijni>. (Дата консультації 27.02.2022 р.).

⁵⁶ Життя у Христі: Моральна катехиза / упорядник о. д-р Святослав Шевчук. — Львів: Видавництво Українського католицького університету 2004. — С. 161–162.

⁵⁷ Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.) // <http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya-do-svyashchenik%D1%96v-pro-dushpastirstvo-v-umovah-v%D1%96yni-72892.html>.

Блаженніший Святослав, Глава Української Греко-Католицької Церкви у своєму зверненні (24 лютого 2022 р.) наголошує, що: «це наше природне право і святий обов'язок боронити свою землю і свій народ, свою державу і все, що є для нас найрідніше: родину, мову і культуру, історію і духовний світ! Ми є мирним народом, який християнською любов'ю любить дітей усіх народів, незважаючи на походження чи переконання, національну чи релігійну приналежність. Ми не зазіхаємо на чуже і не погрожуємо нікому, але і свого нікому не маємо права віддати! У цей історичний момент голос нашого сумління кличе нас усіх як один стати на захист вільної, соборної і незалежної Української Держави!»⁵⁸.

Важливо розуміти, що згідно з п'ятою заповіддю, коли ми захищаємося, то не чинимо вбивства, від якого застерігає Бог. Адже агресор, що на нас наступає, сам провокує вбивство, а захист є нашим обов'язком⁵⁹.

Життя – великий дар, який Бог дав нам, але ніхто не має права, крім Бога, його забрати. Тому ми можемо себе захищати. Обставини, у яких знаходиться наша батьківщина, не тільки допускають застосування зброї для захисту від несправедливого агресора, а є єдиними можливими (тому морально виправданими) засобами, щоб зупинити зло й не дозволити поширення агресії, смертоносною для багатьох людей⁶⁰.

Висновок. Трагедія української війни, що породила цілу низку інших проблем, серед яких і нестабільні економічні та політичні ситуації, зруйнована інфраструктура цілого регіону, втрачені людські життя, зумовлює вірити і молитись з надією на те, що вже ось-ось війна закінчиться. В країні періоди перемир'я змінюються новими невдоволенням, корінними перебудовами у верхівці влади і новими сміливими заявами керівників країни. В той же час передбачити точно, коли в Україні настане мир, беруться не багато.

Немає жодних в сумнів у тому, що рано чи пізно всьому настане кінець. Проте найгірше в цій ситуації те, що кожного дня приходять нові і нові вістки про смерть, травми та зруйновані людські долі. Кожного дня, читаючи стрічку новин, бачимо інформацію про нові жертви цього вже восьмирічного терору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедикт XVI. «Любов у правді» // «Caritas in veritate». – Львів: Місіонер, 2010. – 128 с.
2. Від слів про мир – до переконання у мирі. Послання Святішого Отця Павла VI з нагоди всесвітнього дня миру 1 січня 1978 року // Ні насильству, так миру. – Католицький Оглядач – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://catholicnews.org.ua/blazhenniy-papa-pavlo-vi-ni-nasilstvu-tak-miru> - (Дата консуклькції 25.02.2022 р.).

⁵⁸ Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні (24 лютого 2022 р.) // http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shogo_svyatoslava_z_privodu_pochatku_v%D0%86yni_v_ukrayin%D0%86_95767.html.

⁵⁹ Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях..... — С. 132.

⁶⁰ Циганенко Г., П'яста прот. Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. – Львів: “Видавництво”, 2016. - С. 10.

3. Височан о. Р. Християнин на війні // Журнал «Християнин і світ – [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyjany-na-vijni> - (Дата консультації 27.02.2022 р.).
4. Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. – Християнин і світ. – [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozahyst> – (Дата консультації 26.02.2022 р.).
5. Декрет про місійну діяльність Церкви «Ad gentes» (7 грудня 1965) // Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. Коментарі /пер. з лат./ Український католицький університет. – Львів: Свічадо, 2014. – 608 с.
6. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі „Радість і надія” – „Gaudium et spes” (7.12.1965) // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 1996. - С. 499-619.
7. Життя у Христі. Моральна катехиза / Комісія у справах катехизації при патріаршій курії. – Львів: УКУ, 200. – 180 с.
8. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!». - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: http://ugcc.ua/official/synod/ukraina_splivaie_krovyu_71464.html - (Дата консультації 27.02.2022 р.).
9. Звернення Синоду Єпископів УГКЦ до захисників Батьківщини 2015 року. - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batktivshchyny-2015-roku> – (Дата консультації 27.02.2022 р.).
10. Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиепископства до священників УГКЦ про душпастирство в умовах війни (2015 р.). - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_do_svyashchenik%D1%96v_pro_dushpastirstvo_v_umovah_v%D1%96yni_72892.html – (Дата консультації 28.02.2022 р.).
11. Звернення Синоду Єпископів КГВА до духовенства УГКЦ про зцілення ран війни. Його Ранами ми Зцілені...» (Іс. 53, 5). - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-kgva-do-duhovenstva-ugkts-pro-ztsilennya-ran-vijny-3134/> - (Дата консультації 28.02.2022 р.).
12. Звернення Блаженнішого Святослава з приводу початку війни в Україні. - [Електронний ресурс] – режим доступу до сторінки: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shogo_svyatoslava_z_privodu_pochatku_vijny_v_ukrani_95767.html – (Дата консультації 29.02.2022 р.).
13. Іван ХХІІІ. «Мир на землі» — Львів: Свічадо, 2008. – 56 с.
14. Іван ХХІІІ та Іван Павло ІІ – Папи миру. – Радіо Ватикану за 9 квітня 2014 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).
15. Катехизм Католицької Церкви // Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002. – 772 с.
16. Папа: від ненависті та бажання помсти може звільнити героїзм прощення [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2014/04/113915> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).
17. Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2013. – Наступник Святого Петра Папа Франциск [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://popefrancis.org.ua/?p=2432> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).
18. Послання Святішого Отця Франциска на Всесвітній день миру 2015 [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.credo-ua.org/2015/12/148400> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

19. Постанови Шістдесят сьомої сесії Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архiepіскопства УГКЦ, 29-30 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://zdorovia.ugcc.org.ua/postanovy-shistdesyat-somoji-sesiji-synodu-epyskopiv-kyjevo-halytskoho-verhovnoho-arhyjepyskopstva-uhkts-29-30-kvitnya-2015-r> - (Дата консультації 28.02.2022 р.).

20. Проповідь Івана Павла II під час молитви «Ангел Господній», 16 березня 2003 р. – Радіо Ватикану – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Дата консультації 26.02.2022 р.).

21. Проповідь Папи Франциска на міжнародній і міжрелігійній конференції «Прагнення миру: релігії та культури в діалозі». – Радіо Ватикану, від 21 вересня 2016 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://ru.radiovaticana.va/news/2016/09/21/> - (Дата консультації 25.02.2020 р.).

22. П'яста о. Р. Найгірше, коли йде війна за наші уми» – про загрозу вторгнення [Електронний ресурс]. – режим доступу до сторінки: <http://www.ifaiz.edu.ua/novyny/936-naihirshe-koly-ide-viina-za-nashi-umy-otets-ruslan-piasta-pro-zahrozu-vtorhnennia.html> - (Дата консультації 25.02.2022 р.).

23. Середина темної ночі є початком нового дня. Душпастирство у кризових ситуаціях. Посібник для священників. — Львів: Колесо, 2020. –

24. Циганенко Г., П'яста прот. Р. Путівник військовослужбовця та демобілізованого. – Львів: Колесо, 2016. - 64 с.

25. Циганенко Г., П'яста о. Р., Дідик Н. Любити, жити і чекати. Путівник для родин військових, які перебувають у зоні бойових дій. – Львів: Колесо, 2018. – 144 с.

26. Циганенко Г., П'яста о. Р., Чмир А. Навіки живі в пам'яті. Путівник для сімей загиблих. – Львів: Колесо, 2017. - 88 с.

REFERENCES

1. Benedykt XVI. «Liubov u pravdi» // «Caritas in veritate». – Lviv: Misioner, 2010. – 128 s.

2. Vid sliv pro myr – do perekonannia u myri. Poslannia Sviatishoho Ottsia Pavla VI z nahody vsesvitnoho dnia myru 1 sichnia 1978 roku // Ni nasylstvu, tak myru. – Katolytskyi Ohliadach – [Elektronnyi resurs]. – rezhym dostupu do storinky: <http://catholicnews.org.ua/blazhennyi-papa-pavlo-vi-ni-nasilstvu-tak-miru> - (Data konsulkatsii 25.02.2022 r.).

3. Vysochan o. R. Khrystyianyn na viini // Zhurnal «Khrystyianyn i svit – [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu do storinky: <http://xic.com.ua/z-zhyttja/11-intervju/303-hrystyanyn-na-vijni> - (Data konsultatsii 27.02.2022 r.).

4. Husak P. Khrystyianskyi pohliad na viinu, myr ta samozakhyst. – Khrystyianyn i svit. – [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu do storinky: <http://www.xic.com.ua/z-zhyttja/21-problema/156-hrystyjanskyj-pogljad-na-vijnu-myr-ta-samozahyst> – (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

5. Dekret pro misiinu diialnist Tserkvy «Ad gentes» (7 hrudnia 1965) // Dokumenty Druhoho Vatykanskoho Soboru: Konstytutsii, dekreti, deklaratsii. Komentari /per. z lat./ Ukrainskyi katolytskyi universytet. – Lviv: Svichado, 2014. – 608 s.

6. Dushpastyrska Konstytutsiia pro Tserkvu v suchasnomu sviti „Radist i nadiia” – „Gaudium et spes” (7.12.1965) // Dokumenty Druhoho Vatykanskoho Soboru. Konstytutsii, dekreti, deklaratsii. – Lviv: Svichado, 1996. - S. 499-619.

7. Zhyttia u Khrysti. Moralna katekhyza / Komisiia u spravakh katekhyzatsii pry patriarshii kurii. – Lviv: UKU, 200. – 180 s.

8. Zvernennia Synodu Yerypyskopiv UHKTs 2014 roku «Ukraina splyvaie kroviu!». - [Elektronnyi resurs] – rezhym dostupu do storinky: http://ugcc.ua/official/synod/ukraina_splyvaie_krovyu_71464.html - (Data konsultatsii 27.02.2022 r.).

9. Zvernennia Synodu Yepyskopiv UHKTs do zakhysnykiv Batkivshchyny 2015 roku. - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-ugkts-do-zahysnykiv-batkivshchyny-2015-roku> – (Data konsultatsii 27.02.2022 r.).

10. Zvernennia Synodu yepyskopiv Kyievo-Halytskoho Verkhovnoho Arkhyepyskopstva do sviashchenykyv UHKTs pro dushpastyrstvo v umovakh viiny (2015 r.). - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_do_svyashchenik%D1%96v_pro_dushpastyrstvo_v_umovah_v%D1%96yni_72892.html – (Data konsultatsii 28.02.2022 r.).

11. Zvernennia Synodu Yepyskopiv KHVA do dukhovenstva UHKTs pro ztsilennia ran viiny. Yoho Ranamy my Ztsileni...» (IS. 53, 5). - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: <https://synod.ugcc.ua/data/zvernennya-synodu-pyskopiv-kgva-do-duhovenstva-ugkts-pro-ztsilennya-ran-viiny-3134/> - (Data konsultatsii 28.02.2022 r.).

12. Zvernennia Blazhennishoho Sviatoslava z pryvodu pochatku viiny v Ukraini. - [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu do storinky: http://news.ugcc.ua/documents/zvernennya_blazhenn%D0%86shoho_svyatoslava_z_privodu_pochatku_viiny_v_ukrani_95767.html – (Data konsultatsii 29.02.2022 r.).

13. Ivan XXIII. «Myr na zemli» — Lviv: Svichado, 2008. – 56 s.

14. Ivan XXIII ta Ivan Pavlo II – Papy myru. – Radio Vatykanu za 9 kvitnia 2014 r. – [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

15. Katekhyzm Katolytskoi Tserkvy // Synod Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy. – Zhovkva: Misioner, 2002. – 772 s.

16. Papa: vid nenavysti ta bazhannia pomsty mozhe zvilnyty heroizm proshchennia [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://www.credo-ua.org/2014/04/113915> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

17. Poslannia Sviatishoho Ottsia Frantsyska na Vsesvitnii den myru 2013. – Nastupnyk Sviatoho Petra Papa Frantsysk [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://popefrancis.org.ua/?p=2432> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

18. Poslannia Sviatishoho Ottsia Frantsyska na Vsesvitnii den myru 2015 [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://www.credo-ua.org/2015/12/148400> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

19. Postanovy Shistdesiat somoi sesii Synodu Yepyskopiv Kyievo-Halytskoho Verkhovnoho Arkhyepyskopstva UHKTs, 29-30 kvitnia 2015 r. [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://zdorovia.ugcc.org.ua/postanovy-shistdesyat-somoji-sesiji-synodu-epyskopiv-kyievo-halytskoho-verhovnoho-arhyepyskopstva-uhkts-29-30-kvitnya-2015-r> - (Data konsultatsii 28.02.2022 r.).

20. Propovid Ivana Pavla II pid chas molytvy «Anhel Hospodnii», 16 bereznia 2003 r. – Radio Vatykanu – [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://uk.radiovaticana.va/storico/2014/04/09> - (Data konsultatsii 26.02.2022 r.).

21. Propovid Papy Frantsyska na mizhnarodnii i mizhrelihiinii konferentsii «Prahennia myru: relihii ta kultury v dialozi». – Radio Vatykanu, vid 21 veresnia 2016 r. – [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://ru.radiovaticana.va/news/2016/09/21/> - (Data konsultatsii 25.02.2020 r.).

22. Piasta o. R. Naihirshe, koly yde viina za nashi umy» – pro zahrozu vtorhnennia [Elektronnyi resurs]. – rezhyom dostupu do storinky: <http://www.ifaiz.edu.ua/novyny/936-naihirshe-koly-ide-viina-za-nashi-umy-otets-ruslan-piasta-pro-zahrozu-vtorhnennia.html> - (Data konsultatsii 25.02.2022 r.).

24. Tsyhanenko H., Piasta prot. R. Putivnyk viiskovosluzhbovtisia ta demobilizovanoho. – Lviv: Koleso, 2016. - 64 s.

25. Tsyhanenko H., Piasta o. R., Didyk N. Liubyty, zhyty i chekaty. Putivnyk dlia rodyn viiskovykh, yaki perebuvaiut u zoni boiovykh dii. – Lviv: Koleso, 2018. – 144 s.

26. Tsyhanenko H., Piasta o. R., Chmyr A. Naviky zhyvi v pamiaty. Putivnyk dlia simei zahyblykh. – Lviv: Koleso, 2017. - 88 s.

Стаття надійшла до редакції: 03.03.2022